

HISTORIOGRAFIA D'AMÈRICA A LA LLIBRERIA DELS CARMELITES DESCALÇOS DE BARCELONA (SEGLES XVI-XIX)

La llibreria dels carmelites descalços, més coneguda pel nom de Sant Josep, fou la segona en importància de Barcelona, després de la de Santa Caterina, sobretot des de l'any 1665, en què es va veure incrementada amb 5.573 volums a causa de la donació testamentària del canonge lleidatà, el Dr. Josep Jeroni Besora.

Amb motiu de la dedicació d'aquest número de la present revista a un tema monogràfic que contempla les relacions entre Catalunya i Amèrica, hem cregut interessant donar a conèixer els llibres de l'esmentada biblioteca que es refereixen a les Índies Occidentals, tal com s'anomenava en un principi el nou continent.

De l'origen i de la situació del Convent de Sant Josep a les Rambles i del lloc que hi ocupava la llibreria, així com les altres dependències, com ara la fàbrica de fosa de lletra, la impremta i la «boticaria», no en parlarem aquí, ja que aquests temes han estat tractats en altres ocasions.¹ Ens limitarem, doncs, a fer una síntesi de les obres de contingut americanista, entre les quals cal destacar un manuscrit del segle XVIII i un total de vint-i-vuit impresos de diversos autors.

I. El manuscrit «Itinerario a Indias» del P. Fr. Isidor de l'Assumpció

La Sala de Reserva de la Biblioteca Universitària de Barcelona cus-

1. ARNALL JUAN, M. Josefa: *La Biblioteca del Convento de San José de Barcelona*, «Monte Carmelo», núm. 85, 1 (1977), pp. 83-108; núm. 85, 2-3 (1977), pp. 229-300. Id.: *La fábrica de fundición de letra y la imprenta del Convento de Carmelitas Descalzos de San José de Barcelona*, «Monte Carmelo», núm. 86, 1 (1978), pp. 48-69. Id.: *Aportación de los Carmelitas Descalzos a la cultura catalana*, «El Carmelo Teresiano: 1586-1986», Extracto del «Monte Carmelo», vol. 94, 1-2, (1986), pp. 55-108. Id.: *Obras de la Biblioteca de San José de los Carmelitas Descalzos de Barcelona, editadas en Cataluña (siglos XVII-XIX)*, «El Carmelo Teresiano: 1586-1986», pp. 229-271.

todia els fons, tant de manuscrits com d'impresos, procedents dels ordes religiosos que es van veure afectats per les lleis desamortitzadores de Mendizábal de l'any 1835, entre els quals es conserven els dels carmelites descalços.

Amb la signatura Ms. 514 hi ha un còdex titulat *Itinerario a Indias*, escrit per un carmelita que, com a Visitador General, realitzà un viatge a Amèrica per assabentar els seus superiors, residents a Madrid, sobre l'estat de l'única província religiosa que aleshores els carmelites posseïen al nou continent, coneguda amb el nom de Sant Albert de Mèxic.

Es tracta de fra Isidor de l'Assumpció, dit més comunament Isidro, que va néixer a Centelles (bisbat de Vic) i professà el dia 18 d'agost de 1640 a l'edat de 16 anys. Fou elegit diverses vegades Prior del Convent de Sant Josep de Barcelona i el 12 de maig de 1673 va sortir d'aquesta ciutat camí de les Amèriques, on s'estaria fins al 19 d'agost de 1679, en què desembarcà en el port de Sanlúcar de Barrameda. Morí a la ciutat comtal el 6 de juny de 1704.

La descripció que fa del seu viatge ha estat comentada altres vegades. El 1962, el Pare Gabriel de la Creu (O.C.D.)² publicà un extracte de tots els llocs visitats pel carmelita i assenyalà les fases principals del trajecte: Barcelona-Madrid; Madrid-Cadis; Cadis-Veracruz; Veracruz-Mèxic; Mèxic-Veracruz i Veracruz-Sanlúcar. En cada una d'aquestes etapes indicà el pas de Fra Isidor pel monestir de Montserrat³ i, el 1978, la que signa aquest treball donà a conèixer la transcripció íntegra del text, des del moment en què el Visitador arribà a Veracruz el 28 de setembre de 1673 fins al seu retorn a Espanya.⁴ Una nova edició es va portar a terme l'any 1986 amb motiu de la celebració del IV Centenari de l'arribada dels carmelites descalços a Catalunya.⁵

L'explicació que Fra Isidor de l'Assumpció fa del seu viatge –sovint amb gran riquesa de detalls, tot i que no constitueix un document de primer ordre per a la història d'Amèrica– té un doble valor històric: pri-

2. *Itinerario a Indias (1673-1679) del Padre Isidro de la Asunción*, «Monte Carmelo», 70 (1962), pp. 257-264.

3. *Montserrat visto por el P. Isidro de la Asunción*, «Monte Carmelo», 71 (1963), pp. 99-104.

4. ARNALL JUAN, M. Josefa: *El «Itinerario a Indias» (1673-1679) del P. Fr. Isidro de la Asunción, C.D. (Manuscrito 514 de la Biblioteca Provincial y Universitaria de Barcelona)*, «Boletín Americanista», núm. 28 (1978), pp. 197-252.

5. Id.-BELTRAN, Gabriel: *Itinerario a Indias: Barcelona-Méjico-Barcelona por el Padre Isidro de la Asunción (1673-1679)*, «El Carmelo Teresiano: 1586-1986», pp. 141-227.

merament, per a la comunitat carmelitana i la seva introducció a les terres del nou continent i, en segon lloc, per documentar sobretot les relacions entre Catalunya i Mèxic en la segona meitat del segle XVII. Tant per aquest moment com per la coordinada espacial dels llocs ressenyats (Mèxic, Puebla de los Ángeles i l'Havana), així com per la quantitat de dades que aporta sobre els grups ètnics i els seus costums, les ciutats i els edificis, en especial els eclesiàstics, és considerada una obra d'una gran estima històrica.

Tot seguit i recordant la importància d'aquest relat, esmentem els principals llocs que l'autor del còdex ressalta en el seu *Itinerario*:

a) *Arquebisbats**

Chiapas
 Guadalajara
 Guatemala
 Honduras
 Lima
 Manila
 Mèxic
 Michoacán
 Nicaragua
 Nueva Vizcaya
 Oaxaca
 Puebla de los Ángeles
 Santo Domingo
 Charcas

b) *Col·legis*

de la Companyia de Jesús (Puebla)
 de Cristo (Mèxic)
 de Ntra. Sra. de la Piedad (Mèxic)
 de San Gregorio (Mèxic)
 de San Ildefonso (Mèxic)
 de San Luis (Puebla)
 de San Pablo y San Sebastián (Mèxic)
 de San Pedro y San Pablo (Mèxic)
 de San Ramón (Mèxic)
 de Santa Ana (Mèxic)

*Cal assenyalar que en l'esment dels topònims mantenim les grafies en llengua castellana, tal com vénen citades en el text manuscrit.

- de Santa Clara (México)
- de los Santos (México)
- c) *Consolats*
 - de Lima
 - de México
- d) *Comptaduries reials*
 - de Lima
 - de México
 - de Santa Fe
- e) *Convents*
 - de Belén (México)
 - de la Compañía de Jesús (Manila)
 - de la Concepción (Puebla)
 - de la Merced (Puebla)
 - de Nativitas (México)
 - de Querétaro
 - de San Agustín (La Habana)
 - de San Agustín (México)
 - de San Agustín (Puebla)
 - de San Cosme (México)
 - de San Diego (México), O.C.D.
 - de San Diego (Puebla), O.C.D.
 - de San Francisco (La Habana)
 - de San Francisco (México)
 - de San Francisco (Puebla)
 - de San Hipólito (México)
 - de San Jerónimo (México)
 - de San Juan de Dios (La Habana)
 - de San Juan de Dios (México)
 - de Santa Catalina (Puebla)
 - de Santa Clara (La Habana)
 - de Santa Clara (Puebla)
 - de Santa Inés (Puebla)
 - de Santa Isabel (México)
 - de Santa María la Redonda (México)
 - de Santa Trinidad (Puebla)
 - de Santo Domingo (La Habana)
 - de Santo Domingo (Manila)
 - de Santo Domingo (México)

- de Santo Domingo (México)
- de Santo Domingo (Puebla)
- f) *«Chancillerías»*
 - de Chile
 - de Guadalajara
 - de Guatemala
 - de Manila
 - de Panamá
 - de Quito
 - de Santa Fe
 - de Santo Domingo
- g) *Ermites*
 - de las Almas (Puebla)
 - del Calvario (México)
 - del Calvario (Puebla)
 - de Getsemaní (México)
 - de la Magdalena (México)
 - de San Alberto (México)
 - de San José (México)
 - de San Juan de la Cruz (México)
 - de San Miguel (Puebla)
 - de Santa Ana (México)
 - de Santa Teresa (México)
 - de la Soledad (México)
- h) *Esglésies*
 - de Ntra. Sra. de Montserrat (La Habana)
 - de San Francisco de Paula (La Habana)
 - de Santiago Tlatelolco (México)
 - de Santo Cristo (La Habana)
- i) *Mines de Nueva España*
 - El Parral
 - El Rosario
 - Guadiana
 - Guanajuato
 - Pachuca
 - San Luis de Potosí
 - Sombrete
 - Sonora
 - Talpujanga
 - Zacatecas

- j) *Bisbats*
- de la Abadía (Jamaica)
 - de Arequipa (Perú)
 - de Buenos Aires (Argentina)
 - de Cáceres (Perú)
 - de Cartagena (Colombia)
 - de Concepción (Venezuela)
 - de Cuzco (Perú)
 - de Chile
 - de La Habana (Cuba)
 - de Nueva Segovia (Nicaragua)
 - de Oaxaca (México)
 - de Panamá
 - de Paraguay
 - de Popayán (Colombia)
 - de Puebla de los Ángeles (México)
 - de Puerto Rico
 - de Quito (Ecuador)
 - de Santa Cruz (Bolivia)
 - de Santa Marta (Colombia)
 - de Trujillo (Perú)
 - de Tucumán (Argentina)
 - de Venezuela
 - de Verapaz (Guatemala)
- k) *Parròquies*
- del Ángel (Puebla)
 - del Calvario (Puebla)
 - de la Concepción (Puebla)
 - del Espíritu Santo (La Habana)
 - de San Cristóbal (La Habana)
 - de San Felipe Neri (Puebla)
 - de San José de Gracia (Puebla)
 - de San Sebastián (Puebla)
 - de Santa Catalina (México)
 - de Veracruz (México)
- l) *Santuaris de Nueva España*
- de Ntra. Sra. de Tetelpa
 - de San Miguel
 - de la Virgen de Guadalupe

- m) *Tribunals de la Inquisició*
 - de Cartagena
 - de Lima
 - de Mèxic
- n) *Universitats*
 - de Lima
 - de Mèxic
 - de Santo Domingo

A més a més, cal assenyalar la descripció que fa del «Consejo de Indias» i dels governants en el nou continent, així com de la forma de viure dels indígenes. Són esmentats un total de 50 antropònims i uns 130 topònims i, alhora, unes 20 illes i 6 ports.

II. Els impresos

Deixant de banda les obres que es refereixen a les Índies Orientals, ja que ens allunyariem del tema que ara ens ocupa, són vint-i-vuit els impresos que tracten d'Amèrica i es troben registrats en el catàleg dels carmelites de principi del segle XIX, base d'aquest estudi.⁶

Les dades obtingudes, després d'analitzar llur contingut, es poden sintetitzar en els següents punts:

a) Cronològicament hi ha dotze obres del segle XVI,⁷ onze del XVII⁸ i cinc del XVIII.⁹

b) Quant als autors, podem dir que els carmelites descalços tenien les edicions dels principals cronistes i historiadors indians de l'època. Cal destacar-ne: José de Acosta (Medina del Campo 1540 - Salamanca 1600); Bartolomé de las Casas (Sevilla 1474 - Madrid 1566); Bernal Díaz del Castillo (Medina del Campo 1492 - Guatemala 1584); Garcilaso de la Vega (Cuzco 1539 - Còrdova 1616); José Gumilla (Jánovas de Aragón 1686 - Los Llanos 1750); Antonio de Herrera (Cuéllar 1549 - Madrid 1625); Francisco López de Gómara (Sòria 1511 - id.?, c. 1565); Àlvar Núñez Cabeza de Vaca (Jerez de la Frontera 1507 - Sevilla 1559) i Gonzalo Fernández de Oviedo (Madrid 1478 - Santo Domingo 1557).

6. Es conserva a la Biblioteca Universitària de Barcelona amb la signatura Ms. 1359 i el seu títol és: *Índice de los autores y de sus respectivas obras que existen en la Biblioteca de San José, C.D. de la ciudad de Barcelona* (425 x 315 mm.), 682 pàgs. + 21 s.n.

7. V. nùms. 1, 2, 3, 4, 5, 7, 9, 11, 15, 16, 20 i 21 de l'apèndix.

8. V. nùms. 6, 8, 17, 18, 22, 23, 24, 25, 26, 27 i 28.

9. V. nùms. 10, 12, 13, 14 i 19.

La major part d'ells són espanyols que van travessar l'Atlàntic per diversos motius, uns com a historiadors, altres com a eclesiàstics, uns que exercien la seva tasca missionera, i altres que desenvolupaven càrrecs importants com a cronistes d'Índies o bé com a governadors.

Potser cal ressaltar l'obra d'un jesuïta català del segle XVIII que té per títol *Reflexiones imparciales sobre la humanidad de los españoles en Indias*. El seu autor, Joan Nuix i Perpinyà, nasqué a Torà de Riubregós (Lleida) el 1740 i morí a Livorno (Itàlia) el 1793. Va passar un temps a Ferrara i el 1780 publicà a Venècia l'esmentada obra en italià que dos anys més tard seria traduïda al castellà.

c) Dels llibres que constaven en el catàleg de la llibreria de Sant Josep, actualment només se'n conserven cinc,¹⁰ la qual cosa demostra l'estat en què va quedar la Biblioteca dels Carmelites, després de l'any 1835. Una d'aquestes obres es conserva duplicada, ja que un exemplar procedia del llegat de Jeroni Besora.¹¹

d) Cal dir que la recerca de llibres carmelitans en la Biblioteca Universitària de Barcelona ens ha fet veure que també altres ordes posseïren les mateixes obres que les esmentades en l'apèndix d'aquest treball, en especial els dominics de Santa Caterina i els pares franciscans.

e) La meitat d'aquestes obres es van imprimir en diverses ciutats d'Espanya: Madrid, Salamanca, Valladolid, Saragossa i només una a Barcelona.¹²

10. V. núms. 1, 6, 16 i 28.

11. V. núm. 16.

12. V. núm. 13.

APÈNDIX *

1. ACOSTA, Josephus: <i>De Christo revelato...</i>	G. 254
2. <i>Id. Id.: De novi orbis natura...</i>	Q. 173

1. ACOSTA, José de: *De Christo revelato, libri novem*. Romae, Iacobus Tornerius, (1590), 4 h. + 290 p. + 12 h., 4.º (B.U.B., S.J., B. 47/5/24).

2. *Id. Id.: De natura novi orbis libri duo. Et de promulgatione evangelii, apud barbaros, sive de procuranda Indorum salute*. Salmanticae, Guillelmus Foquel, (1588), 10 h. + 640 p. 8º (PALAU, 1978).

* El mètode emprat en la confecció d'aquest apèndix ha estat seguir l'ordre alfabètic d'autors, donant un número a cada imprès. Primer, consta el nom de l'autor, després el títol de la seva obra i la signatura del llibre a la Biblioteca del Convent, tal com es troba a l'índex carmelità. Com que és bastant incomplet i s'adverteixen errors en els noms dels autors i en llurs obres, s'ha respectat la grafia del manuscrit-índex i, per al seu aclariment, s'han completat les obres amb els elements fonamentals d'una fitxa bibliogràfica (lloc d'impressió, impressor, data i nombre de pàgines), dades que manquen completament en el catàleg que ens ha servit de base i que s'han obtingut –en cas de no conservar-se el llibre– de catàlegs espanyols o estrangers fins ara publicats.

Les sigles emprades són:

B.M.: *British Museum. General Catalogue of Printed Books*. Londres i Beccles, 1931-1955, 265 volums.

B.N.P.: *Catalogue Général des Livres imprimés de la Bibliothèque Nationale*. París, 1924-1980, 229 volums.

B.U.B., B.B. (i signatura actual): Biblioteca Universitària de Barcelona, procedent de la Biblioteca Besora.

B.U.B., S.J. (i signatura actual): Biblioteca Universitària de Barcelona, procedent de la llibreria de Sant Josep.

B.U.B., S.J., Dip.: Biblioteca Universitària de Barcelona, procedent de la llibreria de Sant Josep i avui en el dipòsit d'aquella, en fase de catalogació.

PALAU: *Manual del librero hispano-americano. Bibliografía general española e hispano-americana desde la invención de la imprenta hasta nuestros tiempos, con el valor comercial de los impresos*, por Antonio Palau Dulcet, Barcelona, Librería Palau, 1948-1977, 28 volums.

VILLIERS: VILLIERS, Cosme de: *Bibliotheca Carmelitana nobis criticis et dissertationibus illustrata*. Romae, In aedibus Collegii S. Alberti, 1927.

3. *Id. Id.: Historia moral y natural de las Indias...* H. 67
4. ALEXANDER, Magnus: *De situ Indiae ad Aristotelem...* J. 114
5. CARTIER, Jaime: *Relatione della nova Francia in India...* H. 511
6. CASAS, Bartolomé de las: *Explicatio questiones utrus principes iure aliquo cives a Regia Corona alienare et alterius Domini ditioni subjecere possint...* M. 685
7. *Id. Id.: Tratados relativos a las Indias Occidentales...* F. 191
8. CASTRO, Enrique de: *La conquete des Indes*. Tom. I.^o et II.º ... H. 37 i H. 38
9. CLUSIUS, Carolus: *Historia Aromatum et Medicamentum Idiae cum figuris...* Q. 154
10. DÍAZ, Bernal: *Historia General de la Conquista de la Nueva España...* B. 161
11. GARATE, Agustín: *De la Historia del Perú...* Y. 74

3. *Id. Id.: Historia natural y moral de las Indias*. Sevilla, Juan de León, 1590, 2 h. + 535 p., 4.º (PALAU, 1978).

4. ALEXANDER, Magnus: *De Mirabilibus Indie ad Aristotelem*. Bononiae, 1501, fol. (B.N.P., Rés. R. 54).

5. CARTIER, Jacques: *Relatione di Jacques Cartier della terra nuova detta la nuova Francia, trovata nell'anno MDXXXIII. Breve et succincta narratione della navigation fatta... all' Isole di Canada, Hochelaga, Saguenai et altre*. (In: RAMUSIO, G.B., Primo Vol. *Delle navigationi et viaggi*, vol. 3, 1554, fol) (B.M., 566. K.J.).

6. CASAS, Bartolomé de las: *Explicatio quaestionis: «Vtrum reges vel principes, jure aliquo vel titulo et salva conscientia, cives ac subditos a regia corona alienare et alterius domini particularis ditioni subiecere possint*. Francofurti ad Moenum, 1571, 2 part. en 1 vol., 4.º (B.U.B., S.J., Dip.).

7. *Id. Id.: Brevíssima relación de la destrucción de las Indias...* año 1552; Sign. a - e⁸ + f¹⁰ + g., 4.º (PALAU, 46941).

8. CASTRO, Enrique de: *The Conquest of the Indies*. London, R. Bentley, 1692, 167 p., 12.º (B.M., 12410. c. 23).

9. CLUSIUS, Carolus: *Aliquot notae in Garciae Aromatum Historiam et Medicamentum Indiae*. Antuerpiae, Christophorus Plantin (1582), 43 p. 8.º (PALAU, 55737).

10. DÍAZ DEL CASTILLO, Bernal: *Historia verdadera de la Conquista de la Nueva España*. Madrid, Benito Cano, 1795-96, 4 vols., 4 h. + 367 p.; 382 p. + 1 h.; 364 p. + 1 h.; 573 p., 8.º (PALAU, 72354).

11. ZÁRATE, Agustín de: *Historia del descubrimiento y conquista del Perú*. Anvers, Martín Nucio (1555), 8 h. + 273 f. + 7 h. (PALAU, 379628).

12. GARCÍA, Gregorio: *Origen de los Indios del Nuevo Mundo Occidental...* C. 57
13. GUMILLA, Josef: *Historia natural y civil de las naciones situadas R. Orinoco...* A. 255
14. HERRERA, Antonio: *Historia Occidental de las Indias...* Y. 370
15. LÓPEZ, Francisco: *De la historia general de las Indias...* H. 4
16. MAFFEO, Joanne Petro: *Historia Indiae...* M. 446
17. MAIRE, Jacob: *Historia de las Indias. Expediciones cum mapis...* N. 155
18. MANUEL DE LA CRUZ: *Relación de las misiones de los carmelitas descalzos a Persia e Indias, en latín...* P. 100
19. MUIX Y DE PERPIÑÁN, Juan: *Reflexiones imparciales, humanidad de los españoles en Indias...* Y. 767

12. GARCÍA, Gregorio: *Origen de los Indios del Nuevo Mundo e Indias Occidentales*. Madrid, Francisco Martínez Abad, 1729, 16 h. + 336 p. + 40 h., fol. (PALAU, 98007).

13. GUMILLA, José: *Historia natural, civil y geográfica de las naciones situadas en las riveras del Río Orinoco*. Barcelona, Gibert y Tuto, 1791, 2 vols., 4.º (PALAU 111193).

14. HERRERA TORDESILLAS, Antonio de: *Historia general de las Indias Occidentales*. Madrid, Rodríguez Franco, 1730-1738, 4 vols. (PALAU, 114289).

15. LÓPEZ DE GOMARA, Francisco: *Historia General de las Indias y Nuevo Mundo, con más la conquista del Perú y de México*. Çaragoça, Pedro Bernuz, 1554, 4 h. + XCII f. + 1 h. (PALAU, 141145).

16. MAFFEI, Joannes Petrus: *Historiarum indiarum libri XVI, selectorum item ex India epistolarum libri IV, eodem interprete*. Florentiae, Philipus Juncta, 1588 (B.U.B., S.J., B. 60/9/4 i B.U.B., B.B., B. 49/2/8).

17. LE MAIRE, Jacob: *Historia de las Indias. Relación diaria del viaje... en que descubrieron nuevo estrecho y pasaje del Mar del Norte al Mar del Sur, a la parte Austral del Estrecho de Magallanes*. Madrid, Bernardino de Guzmán, 1619, 26 fols., 4.º (PALAU, 134740).

18. MANUEL DE LA CRUZ: *Relationem quantum faciunt ad divinum obsequium in Indiis Patrum Carmelitarum Discalcetorum habitatis*. Ulyssipone, 1639 (VILLIERS, col. 444).

19. NUIX I PERPINYÀ, Joan: *Reflexiones imparciales sobre la humanidad de los españoles en las Indias, traducidas con algunas notas por D. Pedro Varela y Ulloa*. Madrid, Joachin Ibarra (1782), LII + 315 p., 4.º (PALAU, 196692).

20. NÚÑEZ, Álvaro: <i>De lo que el hizo en las Indias...</i>	H. 257
21. OVIEDO FERNÁNDEZ, González: <i>Historia de las Indias...</i>	M. 450
22. PISO, Guilliemo: <i>Historia Natural Brasileiae cum iconici...</i>	P. 514
23. REMANSAL, Antonio: <i>Historia de la Provincia de Chiapa y Guatemala de Santo Domingo...</i>	C. 175
24. ROCHEFORT, César de: <i>Le tableau de l'Isle de Tabago, ou de la novele Ovalchre. Francés...</i>	E. 127
25. SOLÍS, Antonio de: <i>Historia de la conquista de México...</i>	Q. 373
26. VEGA, Garcilaso de la: <i>Comentarios reales de los Reyes del Perú...</i>	L. 362
27. <i>Id. Id.: Historia del Perú...</i>	L. 407
28. VILLAGRA, Gaspar: <i>Historia del Nuevo México...</i>	F. 16

20. NÚÑEZ CABEZA DE VACA, Álvaro: *Relación y comentarios de ... de lo acaescido en las dos jornadas que hizo a las Indias*. Valladolid, Francisco Fernández de Córdoba, 1555, 114 f., 4.º (PALAU, 197102).

21. FERNÁNDEZ DE OVIEDO Y VALDÉS, Gonzalo: *Crónica de las Indias. La hystoria general de las Indias agora nuevamente impressa...* Salamanca, J. de Junta, 1547, 2 part. en un vol., 192 f., fol. (PALAU, 89529).

22. PISON, Guillelmus: *Historia naturalis Brasiliae*. Lugduni Batavorum, F. Hackius, 1648, 292 p., fol. (PALAU 227441).

23. REMENSAL, Antonio de: *Historia de la Provincia de San Vicente de Chiapa y Guatemala de la Orden de Ntro. Glorioso Padre Santo Domingo*. Madrid, Francisco de Angulo, 1619, fol. (PALAU, 260793).

24. ROCHEFORT, César de: *Le tableau de l'isle de Tabago, ou de la Nouvelle Oïalchre, l'une des Isles Antilles de l'Amérique, dépendante de la souveraineté des... Etats Generaus des Provinces Unies des Pais-Bas*. Leyde, Jean le Charpentier, 1665, 8 h. + 114 p., 12.º (PALAU 271897).

25. SOLÍS Y RIBADENEIRA, Antonio de: *Historia de la conquista de México, población y progresos de la América septentrional, conocida por el nombre de Nueva España*. Madrid, Bernardo de Villa Diego (1684), 16 h. + 549 p., 4.º (PALAU, 318602).

26. VEGA, Garcilaso de la: *Primera parte de los comentarios reales que tratan del origen de los Incas, reies, que fueron del Perú, de su idolatría, leyes y gobierno en paz y en guerra*. Lisboa, Pedro Crasbeeck, 1608, 10 h. + 264 f., fol. (PALAU, 354788).

27. *Id. Id.: Historia General del Perú*. Córdoba, Andrés Barrera (1617), 300 f. + 8 h., fol. (PALAU, 354789).

28. VILLAGRA, Gaspar: *Historia de la Nueva México*. Alcalá de Henares, Luis Martínez Grande, 1610, 24 h. + 287 p. + 1 h., 8.º (B.U.B., S.J., Dip.).